

ним оцінки, а за рахунок визнання його підлітками як «просунутого» професіонала.

З приводу технічних моментів слід зазначити, що працювати на уроці в мережі Wi-Fi можна не більш як на 15-ти пристроях водночас (тобто, по одному на парту). В іншому ж разі швидко й коректно завантажити інформацію з мережі практично не можливо. Це свідчить про необхідність подальшого розширення технічних можливостей бездротових мереж.

Попри всі плюси використання планшетів, учитель повинен пам'ятати про «зберігаючий здоров'я» потенціал музики, який розкривається лише в «живому» спілкуванні, «живому» музикуванні та «живій» творчості, які

жоден електронний пристрій та мережевий ресурс не в змозі замінити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Новикова Н. В. Формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій. – Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 2011. – 180 с.

2. Теленченко О. Г. Методические возможности использования мультимедийных технологий на уроках музыки. – Пинск, 2009. – 64 с.

3. [Електронний ресурс]. – Режим доступа в сети Интернет: <http://rudocs.exdat.com/download/docs-395783/395783.doc>

Стаття надійшла до редакції 3 листопада 2012 року

УДК 372.878

Оксана Гумінська,
канд. пед. наук, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет

МЕТОДИКА РОБОТИ З ПІДРУЧНИКОМ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Стаття розкриває особливості роботи з підручником на уроках музичного мистецтва. Обґрунтовано важливість прийомів, що сприяють організації полілогу в системі «вчитель – підручник – учні», розвитку пізнавальної та творчої активності учнів.

Ключові слова: урок музичного мистецтва, підручник, прийоми розвитку пізнавальної та творчої активності.

Комп'ютерні технології, що так стрімко увірвалися в наше життя, в освіту, є потужним джерелом інформації. Але найбільшим дивом, створеним людиною, була й залишиться книга. Саме вона є не лише джерелом знань, а й засобом розвитку уяви, мислення, творчих здібностей.

Особливу роль відіграє навчальна книга – підручник. Він містить систематичний навчальний матеріал, необхідний для організації освіти з певного навчального предмета. У ньому в логічній послідовності й певній системі викладено основи науки в обсязі, передбаченому програмою. І дуже важливо в період шкільного навчання оволодіти навичками отримання знань з даного джерела навчальної інформації та уміннями вести полілог у системі «вчитель – підручник – учні».

На різних етапах розвитку навчальної книги вчених цікавили різні аспекти використання підручника в освітньому процесі. Історія підручника налічує кілька століть, але системно в теоретичному плані дослідження шкільного підручника у вітчизняній педагогіці почалося в середині ХХ ст. і знайшло відображення у формуванні теорії

шкільного підручника (В. Беспалько, Д. Зуєв, І. Лернер, М. Шахмаєв та ін.). Методиці роботи з підручником було присвячено дослідження Д. Зуєва «Шкільний підручник» (1983). Останнім часом дослідники ведуть пошук ресурсів оптимізації навчальної книги в умовах розвитку інформаційного суспільства.

Питанням роботи з підручником приділяється увага в різних методиках викладання шкільних дисциплін, особливо тих, де підручник виконує основну інформаційну функцію: підручники з хімії, біології, фізики, історії тощо. Т. Кічак з'ясувала, як за допомогою підручника здійснити реалізацію міждисциплінарних взаємодій на уроках музики. Вона довела, що робота за підручником на уроках музики допомагає школярам сприйняти музичний твір, розвиває їх міждисциплінарне мислення, усну й письмову мову (2004). Невирішеними залишаються різні аспекти використання підручника на уроках музичного мистецтва.

Метою статті є з'ясування методичних прийомів роботи з підручником на уроках музичного мистецтва,

що сприяють розвитку пізнавальної та творчої активності учнів.

Довгий час учитель музичного мистецтва працював без підручника, а тому не було потреби говорити про методи та прийоми роботи з ним. В останні роки були створені підручники з музичного мистецтва для 1–8 класів загальноосвітніх навчальних закладів. До цієї справи долучились педагоги та науковці Л. Аристова, О. Лобова, О. Волошина, О. Мільченко, А. Левченко, Г. Макаренко, Т. Наземнова, Н. Міщенко Л. Дорогань та ін.

У підручниках з музичного мистецтва учитель та учні отримують різні види текстів (вступний, пояснення теми, установка на засвоєння матеріалу теми-параграфу – «Після вивчення цієї теми ти зможеш», описи музичних творів, пояснення термінів та понять – «словничок», «музичний словник» додаткова інформація – «це цікаво знати», питання та завдання, позатекстову інформацію (ноти пісень та основних тем творів для слухання, партитури для музикування, портрети композиторів, виконавців, ілюстрації до творів, опорні схеми, репродукції картин, зображення музичних термінів, інструментів, оркестрів тощо).

Цінним методичним матеріалом підручника є питання та завдання. Найчастіше вони використовуються в кінці теми-параграфу (для перевірки знань, засвоєння тих чи інших понять) та в кінці розділу для узагальнення теми семестру в тестовій формі. У деяких підручниках (О. Лобової, наприклад) є також питання та завдання і до основного тексту, і до слухання музики, і до вивчення пісні чи вокалізу, і до аналізу репродукції, і до виконання творчого завдання. Важливо, що такі питання і завдання, носять проблемний, творчий характер:

- Як ти думаєш, творчість яких композиторів могла надихнути письменника на такий опис музики?
- Чи можна сказати, що народна пісня здобула дружбу життя в симфонії П. Чайковського?
- Прочитай текст пісні. Подумай, музика якого характеру зможе передати його зміст і настрої.
- Заплющ очі і спробуй уявити картину, створену піснею.
- Проспівай мелодію за вчителем на будь-який склад. Подумай, якими засобами музичної виразності (мелодія, ритм, динаміка, регістр тощо) створено мужній, «богатирський» образ.
- Уяви, що ти – композитор. Який жанр ти обереш для музичного твору за віршем «Ой ти, дівчино, з горіха зерня»: оду, пісню, романс?
- Спробуй поімпровізувати: співай мелодію рухливо й весело, повільно й сумно, пісенно, танцювально, маршово тощо.

Важливим компонентом підручників з музичного мистецтва є так званий апарат орієнтування. Вміщений на початку книжки (або в кінці, що вважають менш вдалим) зміст ознайомлює зі структурою, складовими підручника, допомагає швидко знайти потрібні теми та матеріали. Колонтитули полегшують пошук теми. Прискорюють орієнтування учнів у завданнях та формах роботи на уроці сигнали-символи у вигляді піктограм, перелік та зміст яких поданий у вступному тексті:

 – послухай музику, – заспівай, заграй, – подумай, згадай, – вивчи, запам'ятай, – відгадай, придумай, – для допитливих.

Але «оживити» процес спілкування з підручником повинен учитель, тому й виникає об'єктивна потреба у висвітленні питань методики роботи з підручником на уроках музичного мистецтва, з'ясуванні форм спілкування з ним учителя та учнів.

Методика роботи з підручником передбачає організацію навчання учнів, яка сприяє виробленню в них таких компетентностей: інформаційно-пізнавальної (здатності до пошуку джерел у царині мистецтва, художньої культури та оперування художньою інформацією), креативної (здатності до художньо-творчої діяльності, висловлювання гіпотез, оригінального розв'язання проблем у сфері мистецтва), художньо-комунікативної (здатності до спілкування про мистецтво, толерантного ведення дискусій на ці теми, аргументації власних думок, критичного оцінювання художніх творів), самоосвіти (здатності самостійно працювати з інформацією, здобувати знання).

На етапі підготовки до використання підручника вчитель має зауважити, що особливості роботи з підручником залежать від стану підготовки учнів, їхнього віку, складності матеріалу, вміщеного в тому чи іншому розділі.

Слід дотримуватися загальних прийомів роботи з підручником. Ознайомити учнів з новим для них підручником варто вже на першому уроці: запропонувати дітям розглянути книжку, дати пояснення щодо її змісту, художнього і методичного оформлення, звернути увагу на виділення в тексті. У молодших класах учитель з'ясовує уміння учнів користуватися змістом підручника, знаходити потрібний параграф і обов'язково говорить про необхідність берегти книжку. Потім доцільно порівняти новий підручник із знайомим учням, визначити, чим він відрізняється від того, з яким працювали в минулому році.

Готуючись до уроку, учитель має усвідомити значення теми, переглянути зміст відповідного параграфу з підручника, з'ясувати важливість запропонованих підруч-

ником завдань, продумати форми, прийоми роботи з підручником.

На уроці музичного мистецтва доцільно використовувати різні прийоми роботи з підручником (загальна класифікація): головні – ті, що використовуються вчителями з усіх предметів, та додаткові – властиві конкретному предмету, творчі, ігрові тощо.

Оскільки сучасний урок музичного мистецтва неможливий без високої пізнавальної та творчої активності учнів, потрібна специфічна класифікація таких прийомів (за характером пізнавальної діяльності, ступенем самостійності, творчості):

1) прийоми організації інформаційної взаємодії, створення і підтримки єдиного інформаційного поля, ефективного зворотного зв'язку (полілогу);

2) прийоми, спрямовані на розвиток пам'яті й формування репродуктивних знань;

3) прийоми, спрямовані на застосування учнями отриманих знань, їхню трансформацію;

4) прийоми, спрямовані на творче застосування знань та здібностей учнів.

Пропонуємо конкретні приклади запитань та завдань по роботі з підручником музичного мистецтва на основі класифікації другого типу.

Прийоми організації інформаційної взаємодії, створення і підтримки єдиного інформаційного поля, ефективного зворотного зв'язку

- Читання тексту підручника вчителем у класі з наступним аналізом прочитаного під час розгорнутої бесіди.

- Вибіркове коментоване читання підручника вчителем.

- Гра «Питання-відповідь». Учні швидко й уважно читають текст. Учні першого варіанта задають питання учням другого варіанта, які знаходять і зачитують відповідь.

- Гра «Шпаргалка». Учень читає текст параграфа і складає його короткий конспект. Учні міняються «шпаргалками», кожен повинний переказати текст за даною «шпаргалкою».

- Гра «Допитливий учень». Учні читають навчальний текст і по-одному або парами складають список питань до нього. У кого цей список буде довшим, змістовнішим і допитливішим, той і виграв.

- Гра «Віднови текст». *Перший варіант:* кожен учень одержує текст без початку, кінця чи середини, ознайомлюється зі змістом і намагається здогадатися, про що б могла йти мова в пропущеному уривку; з безлічі уривків, що лежать на столі, учень знаходить той, котрий йому потрібний. *Другий варіант:* кожен учень одержує уривок з тексту і ознайомлюється з його змістом; потім всі учасни-

ки заняття спілкуються, розповідаючи зміст свого уривку, і відновлюють логічну послідовність усього тексту.

- «Коллективна розповідь». *Перший варіант:* учні ознайомлюються з текстом і переказують (краще рядами) так, щоб у розповіді взяла участь більшість учнів та розповідь не переривалася. *Другий варіант:* учні ознайомлюються з текстом, діляться на чотири групи (за ролями): «вступ» («учитель»), друга – «основна думка», третя – «висновок», четверта – «доповнення». Граючи, переказують текст один за одним, група «доповнення» має право взяти слово після будь-якого виступу.

Прийоми, спрямовані на розвиток пам'яті і формування репродуктивних знань

На різних уроках (окрім музичного мистецтва) широко застосовується самостійне читання тексту підручника кожним учнем з метою відтворення змісту підручника, порівняльної характеристики; складання плану та тез прочитаного (уміння виділяти в прочитаному головне, стисло й у логічній послідовності формулювати свої думки).

Для формування репродуктивних знань, приведення їх у певну систему в підручниках з музичного мистецтва подано запитання та завдання для закріплення кожної теми, тем семестру.

Розвиткові пам'яті сприятимуть завдання:

- знайдіть у підручнику конкретні деталі (факти, імена, ілюстрації тощо);

- відтворіть по пам'яті прізвища (поняття, терміни, назви творів) тощо, згадані в темі-параграфі;

- виберіть висловлювання, що найбільш повно передає зміст тексту;

- знайдіть у підручнику портрет композитора (репродукцію картини, нотний текст пісні, партитуру тощо);

- підберіть власний заголовок до тексту на основі прочитаного.

Прийоми, спрямовані на застосування учнями отриманих знань, їхню трансформацію

- «Своя опора». Учень складає авторський опорний конспект вивченої теми.

- Конкурс на кращу «шпаргалку»-опору.

- «Дай визначення». Учень дає власний варіант визначення того чи іншого поняття.

- «Стиснута інформація». Учень пропонує власні пропозиції ознайомлення з твором для слухання, творчисто композитора тощо.

- «Схематична інформація». Учень пропонує власну опорну схему теми-параграфа.

- «П'ять рядків». Учень на основі прочитаного складає невелику схему з п'яти рядків: 1 – іменник (назва теми уроку), 2 – два прикметники, пов'язані з темою уро-

ку, 3 – три дієслова, 4 – ключова фраза, 5 – один іменник як резюме, висновок.

● «Попс-формула». Учень коротко викладає власну позицію на основі вивченої теми за планом: П – позиція, О – обґрунтування, П – приклад, С – судження. Перша з пропозицій (позиція) повинна починатися зі слів: «Я вважаю, що...». Друга пропозиція (обґрунтування своєї позиції) починається зі слів: «Тому що...». Третя пропозиція (орієнтована на уміння довести правоту своєї позиції на практиці) починається зі слів: «Я можу це довести тим, що...». І, нарешті, четверта пропозиція (судження, висновки) починається зі слів: «Виходячи з цього, я роблю висновок про те, що...».

● «Позначки на полях». Учень працює з навчальним текстом, залишаючи позначки на полях, наприклад: **v** (знав), **+** (довідався), **?** (хочу довідатися). Після роботи над текстом учні разом з учителем складають таблицю з аналогічними колонками: знав, довідався, хоч довідатися. Після заповнення таблиці вчитель пропонує учням повернутися до початку уроку й самим проаналізувати, наскільки їхні уявлення про досліджуваний предмет змінилися. Учителю акцентує увагу на останню колонку «Хочу довідатися», дає рекомендації, завдання, вказує на довідкову літературу, де діти могли б знайти відповіді на питання, що їх цікавлять.

Прийоми, спрямовані на творче застосування знань та здібностей учнів

● Складання учнями питань та тестів до теми-параграфа репродуктивного характеру (починаються зі слів «Хто...», «Що...», «Де...», «Скільки...» тощо).

● Складання учнями питань та тестів до теми-параграфа розвивального й оцінного характеру (починаються зі слів «Чому...», «Як...», «Порівняйте...», «Доведіть...»).

● Складання тестів на співвіднесення інформації (на виключення зайвого, відновлення хронологічного ланцюжка тощо).

● Творчі завдання: «Моя обкладинка до підручника», «Мої ілюстрації до параграфа», «Мій параграф», «Моя опорна схема», «Рецензія на підручник».

● «Презентація теми». Учень готує тезовий (схематичний) виклад теми з власними ілюстраціями, доповненнями.

Якщо клас забезпечений підручниками в недостатній кількості (1–2 примірники), варто запропонувати ще й такі завдання:

● «Одна тема – різні підручники». Під такою назвою можна запропонувати учням порівняти інформацію, факти, визначення понять та термінів, ілюстративний матеріал, запитання та завдання, вміщені в різних підручниках.

● «Довідкове бюро». Учні, які мають підручник, стають своєрідним довідковим бюро: на звернення класу чи вчителя шукають необхідну інформацію. Довідку про основні поняття легко знайти, використовуючи «музичний словник» у кінці підручника, зміст, колонтитули.

Створюючи власний методичний інструментарій роботи з підручником з музичного мистецтва, учитель мусять до мінімуму звести шаблонність завдань. Вони повинні викликати інтерес в учнів, бажання виконати роботу до кінця. За такої організації занять підручник з музичного мистецтва стане не просто книжкою, яку потрібно вчити, а й путівником у діяльнісне спілкування з мистецтвом.

Висновок. Сучасний урок музичного мистецтва, що використовує підручник, неможливий без високої пізнавальної та творчої активності учнів. Перспективними в даному аспекті є прийоми організації інформаційної взаємодії, створення та підтримки єдиного інформаційного поля, ефективного зворотного зв'язку (полілогу); прийоми, спрямовані на розвиток пам'яті й формування репродуктивних знань; прийоми, спрямовані на застосування учнями отриманих знань, їхню трансформацію; прийоми, спрямовані на творче застосування знань та здібностей учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аствацатуров Г. О. Техника активно-продуктивного читання / Г. О. Аствацатуров // Школьные технологии. – 2002. – № 6. – С. 169–173.
2. Беспалько В. П. Теория учебника : дидактический аспект. – М. : Педагогика, 1988. – 160 с.
3. Зуев Д. Д. Школьный учебник. – М. : Просвещение, 1983. – 218 с.
4. Каким быть учебнику : дидактические принципы построения / под ред. И. Я. Лернера и Н. М. Шахмаева. – М. : ИТПИМИО, 1992. – Ч. 1–2. – 169 с.
5. Практикум по дидактике и современным методикам обучения / А. В. Хуторской. – СПб. : Питер, 2004. – 541 с.
6. Романцева Н. С. Применение активных методов обучения работы с учебником на уроке [Электронный ресурс] / Педсовет.org. 12-й Всероссийский интернет-педсовет. — Режим доступа: http://pedsovet.org/component?option=com_mtree/task/viewlink/link_id,4619/Itemid,118/
7. Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи в системі інтегративної мистецької освіти : посібник для вчителя / [Л. Масол, Н. Миропольська, В. Рагозіна, І. Руденко, Л. Хлебникова, О. Комаровська, Т. Грицай, О. Онищенко, О. Базелюк]; за наук. ред. Л. Масол. – К. : Педагогічна думка, 2010. – 232 с.

Стаття надійшла до редакції 25 січня 2013 року